

PRILOZI

UNA POPOVIĆ

ESTETIKA U SVETLU SVOG ZASNIVANJA

(Mirko Zurovac, *Ideja estetike*, Službeni glasnik, Beograd, 2016.)

Estetika kao filozofska disciplina predstavlja jedan od najrazvijenijih domena filozofije kod nas. Iako svoj pun zamah na našim prostorima zadobija tek od polovine XX veka, estetika se u tom periodu snažno razvija, a interesovanja za estetička pitanja i probleme ubrzano rastu. Osnivanjem Estetičkog društva Srbije 1978. godine ovaj interes za estetiku zadobija i svoj institucionalni izraz, te je u tom okviru prisutan i do današnjih dana: praktično danas i nema estetičara koji aktivno i neposredno ne učestvuju u radu ovog društva.

Ipak, uprkos interesovanju za estetička pitanja i probleme – od pitanja o statusu savremene umetnosti, do tradicionalnih problema, poput pojma lepote – čini se da savremena srpska estetika do skoro nije u fokusu imala i samu estetiku kao problem. Drugim rečima, iako unutar razvoja naše estetike možemo uočiti nekoliko važnih problemskih linija, koje u većoj meri prate i kretanja estetike na svetskoj sceni, pitanja o statusu same estetike, kako u odnosu

na njen osobeno filozofski karakter, tako i u odnosu na probleme njenog disciplinarnog zasnivanja, izostaju sa spiska ključnih preokupacija naših estetičara.

U meri u kojoj se ovakva pitanja i problemi javljaju na našoj estetičkoj sceni, ona se javljaju prevashodno u kontekstu razlikovanja i sličnosti estetike kao filozofije i drugih, uže naučnih pristupa problemima umetnosti i kulture. Tako je naša estetička scena bogata interdisciplinarnim raspravama između filozofa i sociologa, filozofa i istoričara umetnosti, filozofa i književnika i slično: pitanje metoda estetike, bar sa uže estetičke strane, dominira ovim raspravama. Uprkos tome, uže filozofska perspektiva na sam filozofski karakter estetike, kao i na osobenost da ova disciplina postaje disciplinom filozofije tek u XVIII veku, u velikoj meri izostaje.

Svest o ovom nedostatku, čini se, poslednjih godina sve je više prisutna na našoj estetičkoj sceni. Dokaz toga predstavlja i rad Mirka Zurovca, dugogodišnjeg profesora

estetike na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i jednog od najznačajnijih predsednika Estetičkog društva Srbije. Naime, počev od 2005. godine Zurovac objavljuje tri studije posvećene problemu estetike – *Tri lica lepote*, *Metodičko zasnivanje estetike* i *Teškoće u zasnivanju estetike*, a ovim studijama treba pridružiti i nedavno objavljeno delo pod nazivom *Ideja estetike*. Četiri studije zapravo treba uzeti kao jedinstvenu zamisao i ideju, te se tako i *Ideja estetike* može razumeti tek na pozadini ovog šire postavljenog Zurovčevog projekta.

Ovo specifično Zurovčevo četvoroglasje usmereno je na temeljno i studiozno istraživanje estetike kao filozofske discipline, ili, slobodnije rečeno, na proučavanje njenog osobeno filozofskog karaktera. Svaka od četiri studije ovom problemu prilazi iz specifične perspektive, osvetljavajući ga u nekoj od po autoru ključnih problemskih vizura. Tako, na primer, *Tri lica lepote* predstavlja delo koje za svoju temu uzima problem lepote, kao jednu od ključnih estetičkih kategorija, dok je studija *Metodičko zasnivanje estetike* posvećena problemu metoda u estetici, jednom od centralnih njenih savremenih problema. Objavljivanjem *Ideje estetike* Zurovac zaokružuje svoj projekat, te ostvaruje za naše prostore jedinstven poduhvat proučavanja same estetike i obuhvatnog određenja njenog smisla i suštine.

Ideja estetike, kao jedan od ova četiri glasa estetike, karakteristična je po tome što je predmet ove studije samo zasnivanje estetike, odnosno rasvetljavanje istorijsko-filozofskih okvira i uslova mogućnosti da estetika nakon više vekova zadobije status filozofske discipline. U ovom pogledu Zurovac je takođe pionir: misao A. G. Baumgartena, osnivača estetike, na našim prostorima do sada nije naročito mnogo istraživana. Pored predgovora za do sada jedino kod nas prevedeno i objavljeno Baumgartenovo delo, *Filozofske meditacije o nekim aspektima pesničkog dela*, u kom se ukratko govori o Baumgartenu i zasnivanju estetike i čiji je autor Milan Damjanović, referentno mesto za informacije o Baumgartenovom delu do skoro je bio upravo članak Mirka Zurovca, objavljen 2002. godine,³⁹ sa istim naslovom kao i nova studija – *Ideja estetike*.

Studija *Ideja estetike* odlikuje se, kako smo pomenuli, naročito izraženim fokusom na filozofske i istorijske uslove unutar kojih i dolazi do formiranja discipline. Zurovac u ovom kontekstu kao estetički relevantnu komentariše i ulogu onih novovekovnih mislilaca za koje se obično smatra da nisu pokazali interes za pitanja lepote i umetnosti, poput Dekarta. Komentarišući pita-

39 Zurovac, M., „Ideja estetike”, *Glas SANU. Odeljenje društvenih nauka*, tom 234, knj. 7, Beograd, 2002.

nja klasicizma u umetnosti, Zurovac će vrlo jasno proglasiti da klasicizam XVII veka svoje utemeljenje pronalazi u racionalizmu, iako se na njega, svakako, ne može u potpunosti redukovati.⁴⁰ Na taj način, međutim, filozofija racionalizma sistemski je iznešena kao estetički veoma važna: čak i ukoliko ona neposredno ne favorizuje estetička pitanja, naznačena veza sa klasicizmom sugerise da je njen estetički smisao nezaobilazan, te samim tim otvara i potrebu da se on na dalje podrobnije protumači i razvije.

Zapravo, stiće se utisak da je Zurovčeva namera upravo ta da novovekovni racionalizam, zajedno sa modernom idejom nauke, predstavi kao nezaobilazne uslove zasnivanja estetike. On više puta ističe snažni prodor racionalističkog duha u praktično sve pore kulture XVII veka, insistirajući, pri tom, na kompleksnom zahvatanju ovakvih tendencija, odnosno na saprisutnom delovanju klasicizmu oprečnih, baroknih tendencija, iz kojih, napokon, po Zurovčevom sudu i prodiere potreba za jednom teorijom čulnosti.⁴¹ Dekartov stav da se lepota ne može istraživati razumom, odnosno uz pomoć naučnog metoda, Zurovac tumači kao stav koji otvara moderno pitanje estetskog: da li je ono samo stvar prijatnosti, ili je, pak, podložno

preciznim pravilima? Napokon, Zurovac tvrdi da je francuski klasicizam „doveo estetiku do samog praga njenog rođenja”.⁴²

U sličnom duhu Zurovac posmatra i uže filozofske okvire zasnivanja discipline: razmatrajući uticaje na Baumgartena on posebnu pažnju posvećuje delovanju Lajbnica, čiji uticaj na formiranje nove discipline smatra presudnim, iako je on često bio osporavan i zanemaren. Rečju, *Ideja estetike* osvetljava i one domene istorije estetike koji uglavnom ostaju van fokusa istraživača, te čitaocima nudi vredno i informativno štivo: iako Lajbnic nije ostavio posebno delo posvećeno isključivo estetičkim problemima, Zurovac u širokoj lepezi komentara i fragmenata Lajbnicovih dela uspeva da uoči imanentnu strukturu koja iz srži racionalističkog usmerenja ovog mislioca vodi ka otvaranju mogućnosti da i čulno iskustvo poseduje *sui generis* istinitost, odnosno da i ono bude jasno i pouzdano. Upravo ova mogućnost otvorila je priliku za Baumgartenovo zasnivanje estetike. Lajbnic je, tako, „otvorio racionalističku filozofiju za čulno i neposredno iskustvo i time neposredno opažanje, kao ono čulno i osetno, uzdigao na rang duhovnosti”,⁴³ a Zurovčev je stav da je ova izvanredna mogućnost mogla u punoj meri zaživeti tek posredstvom sistematizacije

40 Zurovac, M., *Ideja estetike*, Službeni glasnik, Beograd, 2016, str. 137.

41 Isto, str. 239-240.

42 Isto, str. 237.

43 Isto, str. 300.

Lajbnicove misli, koju je sproveo K. Volf.

Posebno interesantan aspekt ove studije predstavlja i pažnja koju Zurovac posvećuje razvoju same umetnosti u okruženju zasnivanja discipline. Zurovac, naime, tendencije novovekovne umetnosti, klasicizma i baroka, takođe razmatra uže estetički – kako u pogledu uticaja filozofskih ideja pod kojima su se one razvijale, tako i u pogledu uticaja na filozofiju koje su umetnosti ostvarile. Time je i jedan deo istorije umetnosti zadobio osobeno estetičko tumačenje, a samim tim i osobeno filozofsko osvetljenje: Zurovac umetnost tretira ne samo kao predmet filozofskih analiza, već i kao vrednog sagovornika u pogledu estetičkih pitanja. Utoliko rasvetljavanje zasnivanja estetike za njega podrazumeva i osvetljavanje onih ideja i tendencija koje su pripadale umetnosti XVII i XVIII veka, te koje povratno utiču na oblik i karakter estetičkog mišljenja.

Međutim, pored samog novovekovlja, koje jeste doba rađanja estetike, Zurovac svojom studijom zalazi i korak dalje, ka okvirima nastanka upravo tog, modernog doba. Naime, Zurovac se na početku studije osvrće i na renesansno doba, koje tumači pod okriljem analize socio-ekonomskih preduslova zasnivanja estetike; ipak, u tom kontekstu Zurovac zapravo osvetljava i kompleksne tendencije novog doba koje ujedinjuju filozofiju, umetnost, zanatstvo, nauku i ponovni život antičkih ideja

na zapadu. Pokušaj da objasni socio-ekonomske uslove nastanka estetike, međutim, kod Zurovca je vođen jasnom težnjom da se u raznolikom području renesansne kulture istaknu upravo oni motivi koji su neposredno vezani za pitanja umetnosti, kao što je to rađanje individualizma, postepena sekularizacija umetnosti i njeno istupanje iz religiozne u privatnu i javnu sferu svakodnevnice, stvaranje tržišta umetničkih dela i slično. Značaj ovih promena jasno se može videti u sledećim autorovim rečima: „Tako prometna vrednost počinje da prevladava nad upotrebnom vrednošću. (...) Sada se više ceni vreme kreacije nego vreme teškog rada. Tako se prešlo od kvantiteta na kvalitet”.⁴⁴

Ideja estetike tako se i sopstvenim karakterom pokazuje kao specifično saglasje više teorijskih i interpretativnih perspektiva: Zurovac daje bogatu i raznovrsnu sliku uslova pod kojima nastaje estetika, uklapajući ih međusobno u precizno opkoljavanje svog osnovnog problema. Međutim, iako je Baumgartenovo zasnivanje estetike nit-vodilja celokupnog ovog poduhvata, ono se u krajnjem ne pokazuje i kao njen centralni problem: takvim se zapravo pokazuje estetika sama, i to upravo u svom uže filozofskom karakteru i smislu. O činjenici da je *Ideja estetike* zapravo u celosti posvećena samoj estetici, odnosno

44 Isto, str. 72.

smislu njene osnovne ideje, svedoče i poslednja poglavlja knjige, koja istorijski prevazilaze moderno doba i Baumgartena, te ideju estetike ogledaju na primerima Markuzea, Šilera, Kjerkegora i drugih. Tako se najnovija Zurovčeva studija pokazuje kao istinski svedok estetike: od njenog rađanja, preko njenih transformacija, do pitanja aktuelnosti estetike danas,

ova knjiga mapira ključna estetička pitanja i probleme i istovremeno ih situira u širi kontekst kulture i umetnosti. Kao takva, ona ne samo da u mnogome doprinosi našoj estetici i izgradnji estetičke svesti kod nas, nego može biti interesantno i poučno štivo i za širu javnost, odnosno za čitaoce naklonjene problemima umetnosti i lepote.